

DEDE KORKUT KİTABI ÜZERİNDE I

MUHARREM ERGİN

DEDE KORKUD'UN İSMİ

İlim âleminde ve Türk dili ve edebiyatı sahasında Dede Korkut kitabı yahut kısaca Dede Korkut adı ile tanınan eser bir dasitanî Oğuz hikâyeleri mecmuasıdır. Biri Dresden'de, diğeri Vatikan'da olmak üzere iki nüshası mevcut bulunan bu eserin Dede Korkut adı ile anılmasına sebep Dede Korkut adındaki ozanlar pîrinin eserin bir nevi müellifi durumunda bulunması, eserde toplanmış olan Oğuz destanlarının onun tarafından tanzim ve tertip edilmiş gösterilmesidir.

Dede Korkut ismindeki *dede* kelimesinin Korkut ismi kadar eski olmadığı ve bunun efsanevî Korkud'un yaşlılığını tavsif için asıl isme sonradan ilâve edildiği şüphesizdir. Tarihî kaynaklarda ve muhtelif Oğuz rivayetlerinde Korkut isminin bazen *dedesiz* olarak sadece Korkut, bazan da Korkut Ata şeklinde geçmesi bunu açıkça göstermektedir. Esasen Kaşgarlı'da mevcut bulunan ve Oğuzca olduğu kaydedilen, XIII. asırdan itibaren de Anadolu metinlerinde gördüğümüz *dede* kelimesine daha eski türkçede ve çağatayca hariç Garp türkçesi dışındaki diğer Türk şivelerinde rastlanmamaktadır. Radloff'ta çağatayca olarak da mevcut bulunmakla beraber yapısı bakımından şüpheli görünen bu kelimenin Şark türkçesine de oğuzcadan geçtiği anlaşılmaktadır. Eskiden beri türkçede ve diğer Türk şivelerinde yaşlı büyüklerin ünvanı olarak Garp türkçesindeki *dede* kelimesi yerine umumiyetle ata ünvanı kullanılmıştır. Bu kullanışa Garp türkçesinde de rastlanmaktadır.

Korkut isminin geçtiği tarihî kaynaklara bakılınca isim sade Korkut olarak zikredilmediği zaman, bunun Şark türkçesinde Korkut Ata şeklinde geçtiği, Garp türkçesinde ise Korkut Ata veya Dede Korkut şekillerinde kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan Dede Korkut ismini

kullanan kaynakların, bugün mevcut Dede Korkut hikâyelerinin ve bu hikâyelere dayanan rivayetlerin tesiri altında kaldığına kolayca hükmolunabilir.

Kahramanımızın ismi tarihî kaynaklarda şu şekillerde geçmektedir: Reşidü'd-din'in *Camiü 't-tevarih*'inde Korkut, Nevai'nin *Nesaimü 'l-mahabbe*'sinde Korkut Ata, *Şecere-i Terakime*'de Korkut veya Korkut Ata, *Tarih-i Dost Sultan*'da Korkut; buna mukabil Yazıcıoğlu'nun *Selçukname*'sinde Korkut Ata, Topkapı Sarayı *Oğuzname*'sinde Dede Korkut, *Cam-i Cem-âyin*'de Korkut Ata ve Korkut Dede, *Atalar Sözi* kitabında Dede Korkut, Bayburtlu Osman'ın tarihinde Dede Korkut, Edirneli Ruhî ve Münecimbaşı tarihlerinde Korkut Ata.

Asıl Dede Korkut kitabına gelince, eserin Dresden nüshasında isim 4 defa Korkut Ata, 29 defa Dede Korkut, 21 defa Dedem Korkut, 18 defa sadece Dede, 1 defa da Dede Sultan şeklinde geçmektedir. Bunlardan 4 yerde geçen Korkut Ata isim grubu eserin asıl hikâyelerle ilgisi şüpheli bulunan mukaddeme kısmında bulunmakta, Vatikan nüshasında da mukaddemeden başka yerde Korkut Ata şekli geçmemektedir. Böylece her iki nüshada da hikâyelerde tam hakimiyet *dede* tarafındadır. Dresden nüshasının üzerinde de Kitab-i Dedem Korkut yazılıdır. Vatikan nüshasının başında Dede Korkut ismi bulunmamaktadır.

Görülüyor ki Korkud'un asıl metnin tesbit edildiği Türk zümresi arasındaki ünvanı Ata değil, Dede'dir. İsmi 18 defa sadece Dede olarak geçmesi her türlü tereddüdü ortadan kaldıracak mahiyettedir.

Gerçi akrabalık isimleri ve ünvanlar türkçede umumiyetle ünvan grubu teşkil edecek şekilde asıl isimden sonra gelmektedir. Fakat bunların ismin başına gelerek sıfat tamlaması şeklinde isim grupları meydana getirmeleri de vâkıdır (Hoca Mes'ud gibi). Bu kullanım bilhassa Dede Korkut türkçesinin dahil bulunduğu Doğu Anadolu ve Azerî sahası için çok yaygın bulunmaktadır. Azerî sahasında Hoca Nasreddin, Dede Kasım gibi sıfat tamlaması şeklindeki isim gruplarının kullanılması bugün artık Nasreddin Hoca, Kasım Dede gibi ünvan gruplarından daha az değildir. Bu türlü kullanışa Dede Korkut metninde de çok fazla rastlamaktayız (Han Beyrek, Big Begil, Big Yigenek gibi).

Sonra *dede* kelimesi, menşei şüpheli görünmekle beraber, tabiat taklidi yolu ile türemiş bir söze de çok benzemektedir. Anne, nine, nene, meme gibi ses bakımından birbirine benzeyen iki heceden ibaret

olan bu kelimenin diğer Türk şivelerinde bulunmaması ve esas itibarıyla Oğuz şivesinde kullanılmış olması ise Dede Korkut ismine şüphe ile bakmağı icap ettirmez. Çünkü Dede Korkut hikâyeleri her şeyden önce Oğuz destanlarıdır ve Korkut da esas itibarıyla Oğuz dairesine mensuptur.

Bunlara ilâve olarak *ata* kelimesinin, eserin dahil bulunduğu sahada olduğu gibi, eserin kendisinde de hep *baba* manasında kullanıldığını zikretmeliyiz.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulunca elimizdeki metin için ünvan grubu şeklindeki Korkut Ata ismi yerine sıfat tamlaması şeklindeki Dede Korkut ismini kullanmanın daha doğru olduğu kendiliğinden anlaşılabilir.

Onun için bu tetkikimizde biz de Dede Korkut ismini kullanacak ve tetkik ettiğimiz eserin her iki nüshasına da Dede Korkut kitabı diyeceğiz.

DEDE KORKUT KİTABININ MUHTEVASI

Dede Korkut kitabının Dresden nüshası bir mukaddeme ile on iki dasitanî hikâyeden müteşekkildir. Vatikan nüshasında ise mukaddemeden başka hikâyelerin sadece altı tanesi mevcuttur. Bu altı hikâyenin de ancak beşi tamamdır. Nüshanın sondan bir evvelki yaprağı kopmuş olduğu için altıncı hikâyenin iki sahifelik bir kısmı eksiktir.

Kitabın mukaddemesi Dede Korkud'u takdim mahiyetinde olup iki kısımdan ibarettir. Birincisi hikâyelerin tesbiti veya istinsahı sırasında yazılmış olan ve Dede Korkud'u tanıtan kısımdır. Besmeleden sonra hemen başlayan bu kısımda Peygamber zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata adında bir erin zuhur ettiği, bu Korkut Ata'nın Oğuz kavminin müşkülünü halleden ve gaipten türlü haberler veren bir kimse olduğu bildiriliyor ve onun hanlığın neticede Kayılara geçeceğini söylemiş olduğuna işaret edilerek Korkut Ata'nın bununla şimdi hüküm sürmekte olan Osmanlıları kastetmiş olduğu belirtiliyor.

Mukaddemenin bu kısa tanıtımdan sonra gelen ikinci kısmı ise Dede Korkud'un sözlerine tahsis edilmiştir. Yine ikiye ayrabileceğimiz bu kısımda önce Dede Korkud'un söylemiş olduğu vecizeler sıralanmakta, sonra da kadınları dörde ayıran tasnifi gelmektedir. Vecizeler dört grupta toplanmış olup bir gruptakilerin sonları hep aynı

şekil veya kelime (-mez, yig, bilür, görklü) ile bitmekte, her grupun sonu da bir iki dua cümlesi ile bağlanmaktadır.

Bu mukaddmeden sonra Dresden nüshasına göre sırasıyla şu Oğuz hikâyeleri gelmektedir :

1. Dirse Han oğlu Buğaç Han destanı

Hanlar hanı olan Kam Gan oğlu Han Bayındır yılda bir kere büyük bir ziyafet tertipleyerek Oğuz beylerini misafir edermiş. Bir gün Bayındır Han yine böyle bir ziyafet hazırlığı yaparken bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere de kara otağ kurdurur. «Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayan kara otağa alın, altına kara keçe döşeyin, önüne kara koyun yahnisinden getirin, yerse yesin, yemezse kalsın gitsin, oğlu kızı olmayana Tanrı Taala gazap etmiştir, biz de ederiz, iyi bilsin» der.

Oğuz beyleri birer birer gelip toplanmağa başlarlar. Dirse Han adında oğlu kızı olmayan bir bey de kırk yiğidini yanına alarak toplantıya gelir. Bayındır Han'ın adamları Dirse Han'ı karşılayarak kara otağa kondururlar, altına kara keçe sererek önüne kara koyun yahni getirirler. Dirse Han hiddetle bunun sebebini sorar, Bayındır Han'ın emrini anlatırlar. Bunun üzerine Dirse Han yiğitlerini alarak ziyafeti terkedip karısı ile görüşmek üzere eve döner. Vaziyeti tatlılıkla anlattıktan sonra hiddete gelerek çocuk olmamasında hangisinin suçlu olduğunu sorar. Karısı ikisinin de kabahati olmadığını, bu işin Allah-tan geldiğini söyleyerek büyük bir ziyafet vermesini, İç Oğuz ve Taş Oğuz beylerini davet etmesini, fakir fukaraya yardımında bulunmasını teklif eder. Dirse Han karısının dediğini yaparak büyük bir ziyafet tertip eder ve sonunda beylerin duasını ister. Beyler el kaldırıp Dirse Han'a evlât vermesi için Tanrıya dua ederler. Bir ağzı duaların duası ile istedikleri olur ve bir müddet sonra Dirse Han'ın bir oğlu dünyaya gelir.

Oğlan on beş yaşına gelince Dirse Han Bayındır Han'ın ordusuna karışır.

Bayındır Han'ın bir boğası ile bir buğrası vardır. Bir yazın, bir güzün boğa ile deveyi savaştırır, seyrederlermiş. O yaz hayvanları yine meydana çıkardıkları gün Dirse Han'ın oğlu üç ordu çocuğu ile orada aşık oynuyormuş. Diğer çocuklar kaçırlar, Dirse Han'ın oğlu kaçmayarak orada boğa ile karşı karşıya kalır. Çetin bir mücadeleden

sonra çocuk boğayı öldürür. Beyler etrafına toplanırlar. Çocuğa ad koymak ve babasından taht ve beylik istemek için Dede Korkut gelir. Babasından taht ve beylik alarak oğlana boğayı öldürdüğü için Buğaç adını verir. (Oğuz zamanında bir çocuğa, kan dökmeden, baş kesmeden isim takmazlarmış.)

Buğaç beylik alıp tahta çıkınca babasının kırk yiğidini anmaz olur. O kırk namert yiğit de eski itibarlarına kavuşmak için Buğaç'ı yok etmeğe karar verirler. Babasına oğlu aleyhinde dedikodular getirerek onu oğlunu öldürmek için teşvike başlarlar. Dirse Han bunlara kanarak oğlunu öldürmek üzere bir av tertip eder. Av esnasında kırk namert bir taraftan çocuğa babasını sevindirmek için önünde av avlamasını haber verirken, diğer taraftan Dirse Han'a «Bak oğlun senin üzerine geliyor, geyiğe atarken seni vuracak» diye Dirse Han'ı oğlunu vurmağa teşvik ederler. O da çekip ok ile oğlunu vurur. Buğaç düşünce babası üzerine gitmek isterse de, o kırk namert buna mâni olurlar ve evlerine dönerler.

Buğaç'ın annesi oğlunun ilk avıdır diye büyük hazırlık yapmıştır. Fakat gelenler arasında oğlunu görmeyince deliye döner. Kırk namert, çocuğun avda olduğunu söylerler ise de, annesi duramaz, kırk ince belli kızı yanına alarak av yerine gider. Bir çukurda çocuğu kanlar içinde bulurlar. Buğaç korkmamalarını, yaralanınca Hızır'ın gelerek yarasını sıvazladığını, «Sana bu yaradan ölüm yoktur, ananın sütü ile dağ çiçeği sana merhemdir» dediğini nakleder. Buğaç'ı getirip babasından gizli olarak tabiplere verirler. Kırk günde iyileşir.

Kırk namert bunu duyunca, yaptıkları ortaya çıkmadan, bu sefer Dirse Han'ı yakalayıp kâfir illerine götürmeğe karar verirler. Hanı tutup ellerini bağlarlar, boynuna ip takıp yaya yürüterek kâfir illerine yönelirler. Oğuz beyleri bundan haberdar değillerdir. Annesinin isteği ile yine Buğaç Han arkadan yetişerek kırk namerti öldürüp babasını kurtarır.

Hanlar hanı Bayındır Buğaç'a taht verir, beylik verir. Dedem Korkut gelip destanlar söyler, bu Oğuznameyi bu şekilde tertip ve tesbit eder.

Burada biten Buğaç hikâyesinden sonra, destanları tesbit edene ait olduğu anlaşılan ve dünyanın faniliğini anlatan manzume ile dinleyenlere hayır duada bulunan ozan temenni ve dilekleri gelmektedir.

2. Salur Kazan'ın evinin yağmalanması destanı

Bir gün Ulaş oğlu, Uruz'un babası ve Bayındır Han'ın güveyisi Salur Kazan büyük çadırlarını kurarak ziyafet verir. Dokuz kâfir kızının sakilik ettiği ziyafette Oğuz beyleri içmektedirler. İçe içe Kazan sarhoş olur ve beylere av teklif eder. Kıyan Selcük oğlu Delü Tundar ile Kara Göne oğlu Kara Budak muvafık görürler. At ağızlı Aruz Koca, Kazan'a Gürcistan ağzında oturduğunu hatırlatarak yurdunun üstüne kimi bırakacağını sorar. Kazan üç yüz yiğit ile oğlu Uruz'u bırakacağını söyler ve atına biner. Kardeşi Kara Göne, Bayındır Han'ın düşmanını bastıran Şir Şemseddin, Bayburt hisarından uçan Beyrek, Kazan'a keşiş deyen Yigenek, saymakla tükenmez, hasılı bütün Oğuz beyleri atlanırlar. Ala dağa ala ordu ava çıkar.

Kâfirin casusu bunu kâfirler azgını Şökli Melik'e haber verir. Elbisesinin arkası yırtmaçlı ve alaca atlı yedi bin kâfir gece yarısında Kazan Bey'in yurduna baskın yaparak evini barkını yağmalar ve kırk ince belli kız ile karısı Burla Hatun'u ve üç yüz yiğit ile oğlu Uruz'u esir ederler. Kâfirler bununla kalmayarak altı yüz kişi ile Kazan'ın Kapular derbendindeki on bin koyununu da almağa giderler. Karacuk Çoban, Kıyan Güci ve Demür Güci adındaki iki kardeşi ile bunlara karşı kor. İki kardeşi şehit olur, Karacuk Çoban taşı bitince koyun ve keçi atarak meşhur sapanı ile kâfirleri perişan eder ve kaçar.

Aynı gece Kazan av yerinde kaygılı bir rüya ile uyanır. Kardeşi Kara Göne'ye evi hakkındaki bu korkulu rüyayı tefsir ettirir. Yurdunun tehlikede olduğunu sezerek tek başına yola düşer, üç günlük yolu bir günde alarak yurduna gelir. Vaziyeti görünce kâfirin ardına düşer. Yolda sudan, kurttan haber sorar. Bunları geçince Karacuk Çoban'ın köpeği karşısına çıkar. Onu takip ederek Çoban'ın yanına gider. Çoban vaziyeti anlatır, Kazan kâfirin gittiği istikamete yönelir, Çoban da arkasına düşer. Tek başına gitmek için Kazan, Çoban'ı, altında yemek yedikleri ağaca sararsa da, Çoban ağacı koparıp arkasına alır ve peşini bırakmaz. Birlikte kâfir ülkesine giderler.

Diğer taraftan Şökli Melik şenlik yapmaktadır. Bu arada Burla Hatun'u saki yapmak ister. Fakat kırk kızdan hangisinin Burla Hatun olduğunu anlayamazlar. Bu sefer oğlu Uruz'un etinden yemek yaparak bey kızlarına vermelerini söyler, hangisi yemezse, Burla Hatun odur der. Bunu duyan Burla Hatun oğluna gelerek ne yapması lâzım

geldiğini sorar. Uruz kâfire teslim olmamak için kendi etinden çekinmeden yemesini söyler. Uruz'u asılacağı ağacın dibine götürürler.

Tam bu sırada Kazan ile Karacuk Çoban yetişir. Kazan at ayağı altında kalmasın diye önce kâfirlerden annesini ister, fakat vermezler ve oğlu doğması için onu Yayhan Keşişoğlu'na vereceklerini söylerler.

Bu sırada Oğuz beyleri de yetişirler. Demür Kapu Dervendi'ni alan Kıryan Selcük oğlu Delü Dunder; Hemid ile Merdin kalesini yıkan, Kapçak Melik'e kan kusturan Kazan'ın damadı, Kara Göne oğlu Kara Budak; destursuzca Bayındır Han'ın düşmanını basan Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin; Parasar'ın Bayburt hisarından parlayıp uçan, Kalın Oğuz imrencesi, Kazan Bey'in mağı Beyrek; Kazılık Koca oğlu Yigenek; Kazan Bey'in dayısı Aruz Koca; Peygamberi görüp Oğuzda sehabesi olan Bügdüz Emen; Aygır Gözler suyunda at yüzdüren, elli yedi kalenin kilidini alan, Ağ Melik Çeşme kızına nikâh eden, Sofi Sandal Melik'e kan kusturan Eylik Koca oğlu Alp Eren v. s., hasılı Oğuz beyleri hep gelirler. Büyük bir savaş olur. Düşmanı yener, Şöklî Melik'i, Kara Tüken Melik'i, Buğacuk Melik'i öldürürler.

Destanın sonunda yine dünyanın faniliğine dair manzume ile ozan duası vardır.

3. Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek destanı

Kam Gan oğlu Han Bayındır, İç Oğuz ve Taş Oğuz beylerine büyük bir ziyafet veriyor. Pay Büre adında bir bey de sohbetinde hazır bulunmaktadır. Bir ara onun Kara Göne oğlu Kara Budak, Kazan oğlu Uruz, Kazılık Koca oğlu Bey Yigenek gibi gençlere bakarak ağladığı görülür. Sorarlar, oğlu olmadığı için ağladığını söyler. Beyler oğlu olması için dua ederler. Pay Bicen adındaki bir bey de kızı olsun diye dua ister, onun için de dua ederler. O da kızı olursa, Pay Büre'nin oğlu ile beşik kertme nişanlı yapacağını vadeder.

Bir müddet sonra Pay Büre'nin bir oğlu, Pay Bicen'in bir kızı olur.

Pay Büre bezirgânlarını oğluna armağanlar almak üzere Rum iline gönderir. Bezirgânlar İstanbul'a gelir, çocuk için bir at, bir yay, bir gürz alırlar.

Aradan on beş sene geçer. Çocuk delikanlı olur. Bir gün av do-

layisiyle babasının tavlasına gelir. Bu sırada İstanbul'dan dönmekte olan bezirgânlar da Kara Dervend ağzına gelmişlerdir. Fakat Evnük kalesinin kâfirleri bunlara hücum ederek mallarını yağmalarlar. Bezirgânın biri Oğuz'a kaçarken önüne çıkan tavlada gördüğü yiğitten yardım ister. O yiğit kâfirleri yakalayıp malı kurtarır. Önce yiğit, sonra bezirgânlar Pay Büre Bey'in evine gelirler. Çocuk baş kesip kan dök-tüğü için Dede Korkut gelip ona ad kor ve Bamsı Beyrek adını verir.

Bu vesile ile beyler av tertip ederler. Beyrek bu avda bir geyiği kova kova yavuklusunun otağına gelir. Burada Pay Bicen kızı Banı Çiçek'le ok atar, at koşturur, güreş tutar. Üçünde de kızı yener ve Banı Çiçek olduğunu anlayınca yüzük takarak nişanlanırlar.

Avdan dönünce Beyrek kız ile evlenmek için teşebbüse geçer. Fakat kızın Delü Karçar adında bir kardeşi vardır, kız kardeşini isteyeni öldürmektedir. Delü Karçar'ı razı etmek üzere beyler Dede Korkud'u göndermeğe karar verirler. Dede Korkut kaçma kovma olunca de-ğiştirmek üzere iki atla gider. Kardeşini Karçar'dan isteyince Delü onun peşine düşer ve yakalar. Fakat kılıç çalacağı sırada Dedenin duası ile eli havada kalır. Bunun üzerine Dedeye yalvarır ve kızı vermeğe razı olur. Dedenin duası ile kolu iyileşir.

Dede Korkut dönerek Delü Karçar'ın istediği bin at, bin deve, bin koç, bin köpek ve pireleri alır, Karçar'a götürür. Malları teslim ederken Karçar'ı soyarak pireleri topladığı ahıra sokar. Delü pirelerin hücumundan, Dedenin tavsiyesi üzerine, kendisini suya atmakla kurtulur ve düğün hazırlığına başlar.

Fakat tam gerdeğe gireceği gece, Bayburt hisarının beyi yedi yüz kâfirle gelerek Beyreğ'i ve otuz dokuz yiğidini esir eder; naibi de şehit olur.

Bunun üzerinden on altı yıl geçtiği halde Beyreğ'in ölüsü dirisi bilinmez. Delü Karçar Bayındır Han'a müracaat ederek Beyreğ'in dirisi haberini getirene hediyeler, ölüsü haberini getirene kız kardeşini vereceğini söyler. Yalancı oğlu Yaltacuk isimli birisi bu işi üzerine alır, gidip Beyreğ'in vaktiyle kendisine vermiş olduğu gömleği kana bulaştırarak Beyreğ'in öldüğü haberini getirir. Banı Çiçek'i almak için küçük düğününü yapar, büyük düğününe mühlet kor.

Bu sırada Beyreğ'in babası bezirgânlarını Beyreğ'i aramağa gönderir. İki bezirgân gelip Bayburt'ta Beyreğ'i bulur ve vaziyeti anlatırlar. Beyrek kendisine âşık olan Bayburt beyinin kızının yardımı ile

urganla hisardan aşağı inip kurtulur ve Oğuz'a gelir. Yurtlarında, önce, Yaltacı'ya geçeceği yolda suikast hazırlayan babasının çobanlarına rastlar. Sonra atını bir ozanın kopuzu ile değiştirerek evlerine uğrar. Fakat kendisini tanıtmaz. Bir eski deve çuvalını boynuna geçirek deli ozan kılığında düğüne gider. Bu sırada düğünde güveyi, Budak, Uruz, Yigenek ve Şir Şemseddin ile ok atmaktadır. Beyrek diğer ok atanları övdüğü halde güveyiye küfredince Yaltacı kızarak yayını çekmesini söyler. Yaltacı'nın yayını çekerken yay iki parça olur. Sonra getirilen kenai yayı ile ok atarak güveyinin yüzüğünü parçalar. Bunun üzerine Kazan Bey bu deli ozana o günkü beyliğini verir ve hareketlerinde serbest bırakır. Deli ozan da bütün düğün yemeğini döker, çalgıcıları döver. Kadınların toplandığı otağa gelir. Orada evlenen kızı oynatmak ister, Kısırca Yenge ile Boğazca Fatma adlı iki kadını gelin diye oynatırlarsa da, ozan aldanmaz ve nihayet Banu Çiçek oyuna kalkar. Burada deli ozan, Beyrek olduğunu anlatır. Düğün karışır ve Yaltacı kaçarak Tana sazına girer. Beyrek sazı ateşleyince çıkar, yalvarır ve Beyrek de affeder. Beyrek'in anası babası sevinir, babasının ağlamaktan kör olan gözleri Beyrek'in serçe parmağının kanı ile açılır.

Beyrek otuz dokuz yiğit ile iki bezirgânını kurtarmadan düğün yapmaz. Oğuz beyleri Bayburt hisarı üzerine yürürler. Yapılan savaşta Kazan Bey Şöklü Melik'i, Delü Tundar Kara Tekür'ü, Budak Kara Arslan Melik'i öldürür, yedi kâfir beyi kılıçtan geçer. Beyrek, Yigenek, Kazan Bey, Kara Budak, Delü Tundar, Uruz Bey hisarı alırlar; Kâfirin kilisesini yıkıp cami yapar, keşişlerini öldürüp ezan okuturlar. Bayındır Han'a kıymetli hediyeler ayırırlar. Beyrek Melik'in kızını alıp geri döner. Kırk gün kırk gece toy düğün olur. Dede Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuznameyi tanzim ederek Beyrek'e i.haf eder. Destan burada biter.

Bundan sonra ozan duası gelmektedir.

4. Kazan Bey'in oğlu Uruz Bey'in esir düştüğü destan

Bir gün Ulaş oğlu Kazan Bey büyük bir ziyafet verir. Doksan tümen genç Oğuzu sohbetine toplar. Kalm Oğuz beyleri dokuz kâfir kızının altın kadehlerle sundukları al şarabı içerler. Kazan Bey hediyeler dağıtır.

Bu ziyafette bir ara Kazan Bey sağ tarafında oturan Kara Gö-

ne'ye bakar güler, sol yanında oturan dayısı Aruz'a bakar neşelenir, fakat karşısında yaya dayanıp duran oğlu Uruz'a bakınca ağlar. Uruz bunun sebebini sorunca Kazan, 16 yaşına geldiği halde henüz oğlunun baş kesmemiş olduğunu hatırlatarak, kendisi ölünce tahtını, tacını sonra ona vermeyeceklerinden korktuğunu söyler. Uruz babasının kendisine örnek olmadığını hatırlatınca Kazan Bey üç yüz yiğit ile ata biner, kırk yiğidi ile oğlu Uruz da atlanırlar, ava çıkılır. Kâfirin serhaddine, Cızığlar'a, Ağlağan'a, Gökçe dağa giderler. Av avlayıp çadırlar kurarlar.

Fakat Baş Açuk Tatyın kalesinden, Ak Sika kalesinden kâfirin casusları varmış, gidip teküre haber verirler. On altı bin kâfir bunların üzerine gelir. Kazan, oğlu Uruz'u savaşa sokmaz, çıkıp bir yüksek yerden seyretmesini emreder. Fakat savaşa baka baka cuşa gelen Uruz dayanamaz, kırk yiğidi ile kâfirin bir tarafına dalar. Yapılan savaşta kırk yiğidi şehit olur, kendisini de esir ederler. Kazan düşmanın ezildiğini zannederek beyleri ile geri döner. Oğlunun korkup eve kaçtığını zannederek kızgınlıkla eve gelir.

Bu sırada Kazan Bey'in hanımı Boyu uzun Burla Hatun oğlunun ilk avidir diye Kazan'ı ve Uruz'u karşılamak üzere büyük hazırlıklar yapmış, Oğuz beyleri için büyük bir ziyafet tertip etmiştir. Fakat oğlunun gelmediğini görünce Kazan'ı yorgun argın geri çevirir.

Kazan Kanlı Kara Dervend'de kâfirlere yetişir. Oğlu Uruz kâfirlerden müsaade alarak babasının savaşmamağa ikna etmek isterse de, Kazan razı olmaz ve tek başına savaşa girer. Bir müddet döğ ştükten sonra göz kapağına kılıç dokunur ve kendisini sarp yerlere atar. Bu sırada kırk ince belli kızı ile Burla Hatun yetişir. Arkasından Oğuz beyleri de birer birer yetişirler: Kazan'ın kardeşi Kara Göne, Kıyan Selcük oğlu Delü Tundar, Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin, Beyrek, Kazılık Koca oğlu Yigenek, yirmi dört boyunu okşayan Delü Tundar, bin kavim başları Döger, bin Bügdüz başları Emen, dokuz koca başları Aruz v. s. Hasılı Kazan'ın bütün beyleri dört nala gelirler. Büyük bir savaş olur. Kazan merkeze hücum ederek tekür ile Şekli Melik'i öldürür. Tundar sağ cenaha hücum ederek Kara Tüken Melik'i kılıçtan geçirir. Sol cenahta Buğacuk Melik'i Kara Budak öldürür. Burla Hatun kâfirin Kara tuğunu kılıçlar, yere düşürür. Kâfir ordusu mağlûp olur.

Kazan, oğlunu kurtararak Ağca Kala Sürmelü'ye gelir, kırk otağ

diktirip yedi gün yedi gece şenlik yaptırır. Dedem Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuznameyi bu şekilde tanzim eder.

Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın faniliğine dair manzume ile ozan duası gelmektedir.

5. Duha Koca oğlu Delü Dumrul destanı

Oğuzda Duha Koca oğlu Delü Dumrul adlı bir yiğit bir kuru çayın üzerine bir köprü yaptırıp, geçenden otuz üç akçe, geçmeyen- den döve döve kırk akçe almış. Bunu benimle kim savaşabilir şeklinde bir kabadayılık ve zorbalık olarak yapar, yiğitlikle şöhretinin Rum'a, Şam'a gitmesini istemiş.

Bir gün köprüsünün yanında konmuş olan bir obada iyi bir delikanlı vefat eder. Feryat ve figanı duyan Delü Dumrul gelip genç yiğidi kimin öldürdüğünü sorar. Ölen gencin canını Azrail'in aldığını öğrenince Allaha yalvararak Azrail'i gözüne göstermesini söyler. Azrail'i öldürüp iyi gençlerin canını kurtarmağa ahdedir.

Hak Taala, Delü Dumrul'un bu küstahlığına kızarak, gözüne görünmesi için Azrail'e emir verir. Delü Dumrul kırk yiğidi ile yiyip içip otururken, Azrail kapıcı ve çavuşlara görünmeden birden içeri dalar. Delü Dumrul onun heybetinden ürperir, Azrail olduğunu sorup öğrenince kılıcına el atarak vurmaya ister. Tam hamle yaparken Azrail bir güvercin olup bacadan kaçır. Delü Dumrul ata binip peşine düşer. Yolda bir iki güvercin öldürür. Bir müddet sonra Azrail atının gözüne görünür. At ürker ve Delü Dumrul'u yere vurur. Azrail derhal göğsünün üzerine biner ve canını almak ister. Delü Dumrul yalvarmağa başlar. Azrail kendisine değil, Allaha yalvarmasını söyler. Bunun üzerine Delü Dumrul Allaha yalvararak «Canımı alacaksan, sen al, Azrail'e bırakma» der. Bu söz Allahın hoşuna gider ve Azrail'e nida eyleyerek, canı yerine can bulursa, Delü Dumrul'un canını azat etmesini emreyleyler. Azrail bu emri Delü Dumrul'a söyler. Delü Dumrul bunun üzerine babasına gelir ve vaziyeti anlatarak canı yerine babasından can ister. Babası malını mülkünü vermeğe razı olduğunu, fakat canına kıyamayacağını söyleyerek anasına gitmeği tavsiye eder. Delü Dumrul anasına gider, fakat o da canını vermeğe razı olmaz. Bunun üzerine Azrail can bulamayan Delü Dumrul'un karşısına çıkar ve canını ister. Delü Dumrul hasreti olduğunu, karısı ile iki oğlunu gör-

mek istediğini ve onlara ısmarlayacağı emaneti bulunduğunu söyleyerek bir az daha müsaade ister ve karısına gelir. Olup bitenleri anlatarak malını mülkünü kendisine bıraktığını, gönlünün sevdiği ile evlenmesini ve çocuklarını öksüz bırakmamasını söyler. Fakat karısı öne atılarak kendisinin canını vermeğe hazır olduğunu bildirir. Bunun üzerine Azrail kadının canını almağa gelir. Fakat burada Delü Dumrul, Allaha tekrar yalvararak, alacaksa ikisinin birden canını almasını, bırakacaksa ikisini birden bırakmasını niyaz eder. Hak Taalaya Delü Dumrul'un sözü hoş gelir. Azrail'e emrederek bunların yerine anasının babasının canını almasını ve Delü Dumrul ile karısına yüz kırk yıl ömür verdiğini bildirir. Azrail ana ile babasının canını alır. Delü Dumrul eşi ile yüz kırk yıl daha yaşar.

Dedem Korkut gelerek destanlar söyler. «Bu destan Delü Dumrul'un olsun, benden sonra alp ozanlar söylesin, alını açık cömert erenler dinlesin» der.

Hikâyenin sonunda yine aynı ozan duası vardır.

6. Kanlı Koca oğlu Kan Turalı destanı

Oğuz zamanında Kanlı Koca adında bir gürbüz erin Kan Turalı adlı yetişmiş bir yiğit oğlu varmış.

Kanlı Koca oğlunu evlendirmek ister. Fakat oğlu kendisi kadar kahraman bir kız olması lâzım geldiğini söyler. Önce Kan Turalı, sonra babası Oğuzu gezerler; İç Oğuzda da, Taş Oğuzda da böyle bir kız bulamazlar. Kanlı Koca dönüp dolaşp Trabzon'a gelir.

Trabzon tekürünün Selcen Hatun adında bir kızı vardır. Tam istedikleri evsaftadır. Fakat babası, bu kızı almak için sakladığı üç canavarı öldürmeği şart koşmuştur. Bu üç canavar kağan aslan, kara boğa ve kara erkek devedir. O zamana kadar kıza talip olan otuz iki kâfir beyinin oğlu yalnız boğa ile dövüşmüş ve daha birincisinde helâk olarak başları kesilmiş ve burca asılmıştı.

Kanlı Koca bunları dehşetle görür ve evine döner. Vaziyeti oğluna anlatır, fakat gitmesini istemez. Kan Turalı dinlemeyerek yola düşer ve kırk yiğidi ile Trabzon'a gelir. Yaptığı karşılaşmada her üç canavarı da öldürür. Kızı alarak Oğuza yönelirler. Yedi gün yedi gece sonra Oğuzun hududuna gelirler. Kan Turalı kırk yoldaşını babasına

müjdeci gönderir ve kendisini karşılamalarını ister. İki sevgili güzel bir yerde inerek işrete dalar, yer, içerler.

O zamanda Oğuz yiğitlerinin başına ne gelse hep uykudan gelirmiş. Kan Turalı'nın da uykusu gelir ve uyur. Fakat kız kendisini sevenlerin arkasına düşebileceklerini düşünerek uyumaz ve tam teçhizatla atına binip nöbet bekler. Gerçekten tekür, kızı verdiği pişman olmuştur. Altı yüz kâfiri bunların arkasına takar. Kâfirler kız nöbet beklerken görünürler. Selcen Hatun Kan Turalı'yı uyandırır, cenge tutuşurlar. Bir müddet sonra Selcen Hatun kâfirin yenildiğini zannederek kanlı kılıcı ile çadıra döner. Bu sırada Kan Turalı'nın anası ile babası da karşılamaya gelmişlerdir. Selcen Hatun Kan Turalı'nın dönmediğini görünce tekrar savaş meydanına gider. Bir derede Kan Turalı'yı kâfirlerin sıkıştırdığını görür. Atı vurulmuş, göz kapağı yaralanmıştır. Derhal hücum ederek kâfirleri dağıtır ve kendisini tanımayan Kan Turalı'ya kendisini tanıtarak onu atının arkasına alır, dönmek üzere yola giderler. Yolda Kan Turalı, Selcen Hatun'un Oğuzda kendisini kurtardığını söyleyerek övüneceği düşüncesiyle kızı öldürmek ister ve bu düşüncesini kızı açar. Selcen Hatun önce tatlılıkla Kan Turalı'yı bu düşüncesinden vaz geçirmek ister. Muvaffak olamayınca kızar ve dövüşmeğe hazır olduğunu söyler. Karşı karşıya geçerler. Selcen Hatun temrensiz bir ok atar, Kan Turalı ürperir. Koşarak kucaklaşır, barışırlar ve birbirlerini denediklerini söylerler.

Tekrar yola düşüp babasının yanına gelirler, oradan hep beraber Oğuz girer, düğüne başlarlar. Kan Turalı gerdeğe girip muradına erişir. Dedem Korkut gelip şadlık çalıp destanlar söyler.

Hikâyenin sonunda yine dünyanın faniliğini anlatan manzume ile ozan duası gelmektedir.

7. Kazılık Koca oğlu Yigenek destanı

Kam Gan oğlu Han Bayındır'ın İç Oğuz, Taş Oğuz beylerine verdiği büyük bir ziyafette veziri Kazılık Koca şarabın tesiri ile coşarak Bayındır Han'dan akın diler. Han izin verir. Kazılık Koca işe yarar ihtiyarlarını toplar, hazırlık görür, yola çıkar. Çok dağlar, dere tepe aşarak Arşun oğlu Direk Tekür'ün Karadeniz kenarındaki Düz-mürd kalesine gelip konarlar. Yapılan savaşta Kazılık Koca esir edilerek kaleye hapsolünür.

Kazılık Koca on altı yıl hisarda tutsak kalır. Emen adında biri altı defa hücum eder, fakat kaleyi zaptedemez.

Kazılık Koca'nın esir edildiği sırada bir yaşında olan oğlu Yigenek on beş yaşına girer. Yigenek babasını ölmüş bilir, esarete olduğunu çocuktan saklarlar. Fakat bir gün Kara Göne oğlu Budak ile bir sohbette atışınca Budak, yiğit ise gidip babasını kurtarmasını söyler. Babasının sağ olduğunu öğrenen Yigenek, Bayındır Han'dan asker ister ve akın müsaadesi alır. Bayındır Han'ın emri ile, evvelce Demürkapu Dervendi'nde bey olan Kıyan Selcük oğlu Delü Tundar, Aygır Gözler suyunda at yüzdüren ve elli yedi kalenin kilidini alan Eylük Koca oğlu Dülek Evren, Bağrıncı oğlu İlalmış, Toğsun oğlu Rüstem, Delü Evren, Soğan Saru, hasılı yirmi dört sancak beyi Yigenek'le beraber hazırlık görürler. Ertesi gün Yigenek, dayısı Emen'i rüyasında gördüğünü anlatarak, rüyasında Emen'in kendisine kaleye gitmekten vaz geçmesini söylediğini, kendisinin de bunu reddettiğini nakleder. Hep beraber yola girip Düzmürd kalesine vâsıl olurlar. Yapılan savaşta Arşun oğlu Direk Tekür Delü Tundar'ı, Dülek Evren'i ve yirmi dört sancak beyinin diğerlerini bir bir meydandan geçirir, hiç birisi karşısında duramaz. Nihayet Yigenek meydana at sürek daha ilk vuruşta tekürü yaralar. Tekür kaleye kaçmak isterse de, Yigenek arkasından yetişerek kale kapısında boynunu vurur. Bunun üzerine Kazılık Koca'yı serbest bırakırlar. Fakat beyler bununla iktifa etmeyerek kaleyi de zaptederler. Kilisesini yıkıp mescit yapar, aziz Tanrı adına hutbe okuturlar. En kıymetli hediyeleri Bayındır Han'a ayırdıktan sonra ganimetleri gazilere bağışlayıp dönerler, evlerine gelirler.

Dedem Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuznameyi Yigeneg'e ithaf eder.

Burada biten hikâyenin sonunda yine aynı ozan duası vardır.

8. Basat'ın Depegöz'ü öldürdüğü destan

Bir gece üzerine düşman gelince Oğuz kavmi ürkererek göç eder. Kaçıp giderken yolda Aruz Koca'nın küçük çocuğunu düşürürler. Yavruyu bir arslan bulup götürür, besler.

Bir müddet sonra Oğuz kavmi yine dönüp yurduna yerleşir. Arslanın götürdüğü çocuk büyümüştür. Sazlıktan çıkıp atları öldürerek

kanlarını sömürmeğe başlar. Toplanıp çocuğu sazlıktan çıkarır, getirirler. Fakat her seferinde çocuk kaçıp yine arslan yatağına gider. Nihayet Dedem Korkut gelip ona insan olduğunu, hayvanlarla değil, insanlarla beraber yaşaması lâzım geldiğini anlatır ve büyük kardeşinin isminin Kıryan Selcük olduğunu bildirerek kendisine de Basat adını takar.

Aruz'un bir çobanı vardır. Konur Koca Saru Çoban adındaki bu çoban yaylaya çıkma zamanı gelince daima herkesten önce yaylaya çıkar. Bir gün yine böyle bir yaylaya çıkma zamanında Saru Çoban'ın sürüsü Uzun Pınar diye meşhur bir pınara gelince ürkmeye başlar. Çünkü pınara periler konmuşlardır. Çoban ilerleyerek peri kızlarından birisini yakalar ve tamah ederek münasebette bulunur.

Ertesi sene aynı pınarın başında peri kızı çobandan olan çocuğunu dünyaya getirmiştir. Bayındır Han beylerle gezerken buna rastlar. Tepesinde tek gözü olan bu çocuğu Basat'la beraber beslemek üzere Aruz Koca evine getirir. Dadılara verirler. Fakat Depegöz öyle kuvvetli emer ki bir kaç dadının canını alır. Bunun üzerine sütle beslerler. Günde bir kazan süt kâfi gelmez. Depegöz büyüyüp gezmeye ve çocuklarla oynamağa başlar. Fakat bu sefer de çocukların burunlarını, kulaklarını yediği görülür. Aruz Depegöz'ü evinden kovar. Depegöz'ün peri anası gelip ok ve kılıç işlemesin diye oğlunun parmağına bir yüzük geçirir. Depegöz Oğuzdan çıkarak bir yüce dağa yerleşir, yol keser, adam öldürür, büyük bir haramî olur. Bir müddet sonra Oğuzdan da adam yemeğe başlar. Toplanıp üzerine giderler. Fakat Depegöz'e bir şey yapamazlar. Kazan Bey ile kardeşi Kara Göne Depegöz'ün elinde zebun olur. Düzen oğlu Alp Rüstem'i, Uşun Koca'nın iki oğlunu, demir donlu Mamak'ı öldürür. Bıyığı kanlı Bügdüz Emen acze düşer, Aruz Koca'ya kan kusturur ve büyük oğlu Kıryan Selcük'ün ödü patlar. Hasılı Oğuz kavmi Depegöz'ün önünde perişan olur. Yurtlarından kaçmak isterler, fakat Depegöz yedi defa önlerini keserek bir tarafa bırakmaz. Çaresiz Depegöz'le anlaşmağa karar verirler. Dedem Korkud'u gönderip Depegöz'le pazarlık ederler. Depegöz yemek için günde iki adamla beş yüz koyuna razı olur. Aynı zamanda yemeğini pişirmek için de iki adam ister. Yünlü Koca ile Yapağulu Koca'yı Depegöz'ün yemeğini pişirmeğe gönderip günde iki adamla beş yüz koyun vermeğe başlarlar. Böylece her ev sıra ile bir oğlunu verir. Kapak Kan adında birisi de iki oğlundan birini vermiştir. Bu sefer sıra öbür oğluna gelir. Anası feryat etmeye başlar. Tam bu sı-

rada Basat, çıkmış olduğu akından dönmektedir. Kapak Kan'ın karısı, oğlunun yerine bir esir vermesi için Basat'a karşı gelir. Ona Depegöz'ün yaptıklarını anlatır ve bir esir alır. Basat vaziyeti öğrenince Depegöz'le karşılaşmağa karar verir. Kazan ve babası vaz geçirmeğe çalışırlarsa da, Basat kararından dönmez ve Depegöz'ün yerleştiği Salahana kayasına gelir. Bu sırada Depegöz sırtını güneşe verip uyum ktadır. Basat'ın attığı okları önce sinek zanneder, fakat okun bir parçası önüne düşünce kalkıp Basat'ı yakalar, çizmesine sokar, tekrar uy uya dalar Bir az sonra Basat çizmeyi yarıp içinden çıkar. Kocalardan Depegöz'ün yalnız gözünde et olduğunu öğrenince süngüsünü ocaktı kızdırarak uyuyan Depegöz'ün gözüne basar, gözünü kör eder. Bundan sonra Basat ile Depegöz arasında çetin bir mücadele başlar. Basat önce kaçıp mağarada koyunun içine girer. Depegöz bunu anlar, mağaranın kapısını keserek koyunları birer birer çıkarır. Basat bir koçun derisine girerek mağaradan çıkar. Depegöz bu sefer yüzüğünü verir, Basat parmağına takar, Depegöz bu arada Basat'ı hançerle vurmak ister, Basat yine kurtulur. Depegöz bunun üzerine hazinesini vermek bahanesi ile Basat'ı hazinesinin bulunduğu kümbede sokar. Tam kümbedi yakacağı sırada kümbet yarılr ve Basat dışarı çıkar. Nihayet bir mağara kapısında asılı olan kılıcının ancak başını keseceğini söyleyerek Depegöz Basat'ı kılıca gönderir. Kendi kendisine inip çıkan bu çok keskin kılıca Basat, ok ile zincirini koparıp düşürdüktan sonra, yaklaşır ve getirerek Depegöz'ün boynunu vurur. Kocaları Oğuz'a müjdecı gönderir. Oğuz ülkesi sevinç içinde çalklanır. Beyler Salahana kayasına gelir, Depegöz'ün başını ortaya getirip şenlik yaparlar. Dede Korkut gelip gazi erenlerin başlarına gelenleri anlatır ve Basat'a dua eder.

Burada biten hikâyenin sonunda iki cümlelik kısa bir ozan duası vardır.

9. Begil oğlu Emren'in destanı

Kam Gan oğlu Han Bayındır yine bir gün büyük çadırlarını kurarak İç Oğuz beylerini divanına toplamıştır. Bu esnada dokuz tümen Gürcistan'ın haracı gelir. Bir at, bir kılıç ve bir çomak an ibaret olan bu haracın azlığı Bayındır Han'ı müteessir eder. Bunları beylere nasıl taksım edeceğini düşünürken Dede Korkut «Üçünü de aynı yiğide verelim, Oğuz iline karakolluk yapsın» der. Neticede Begil

adında bir yiğide verirler. Dedem Korkut kılıcı Begil'in beline bağlar. Begil atına binip hısmını, akrabasını ayırıp evini çözer ve Oğuzdan göç eyler. Berde'ye, Gence'ye gidip dokuz tümen Gürcistan ağzına yerleşerek karakol vazifesine başlar.

Begil yılda bir defa Bayındır Han'ın divanına gelmektedir. Yine bir gün Bayındır Han'dan adam gelerek Begil'i divanına çağırır. Bayındır Han Begil'i tam üç gün ağırılar, azizler. Üç gün de av eti ile ağırlamak üzere av tertip ettirir. Av hazırlığı sırasında beylerin kimisi atını, kimisi kılıcını, kimisi ok atmasını övmeğe başlar. Salur Kazan ne atını, ne de kendisini över, sadece Begil'in hünerinden bahseder.

Gerçekten Begil av esnasında öyle herkes gibi ok kullanmamaktadır. Avını yakalamak için yayını boynuna atarak onu kolayca durdurmakta, zayıf ise, belli olsun diye kulağını delip bırakmaktadır. Kazan işte bundan bahsederek «Hüner atın mıdır, erin midir?» diye sorar. Beyler «Erindir» derler, Kazan bunu ata hamleder. Kazan'ın bu sözü Begil'e çok dokunur, Bayındır Han'ın hediyelerini önüne dökerek divanı terk edip evine döner. Karısına Oğuza âsi olduğunu söyleyerek dokuz tümen Gürcistan'a göçmelerini teklif eder. Karısı bırakmaz ve gözü gönlü açılışın diye Begil'i ava gönderir. Av esnasında Begil attan düşer ve sağ uyluk kemiği kırılır. Eve döner, kimseye söylemez, fakat beş gün divana çıkmaz. Nihayet karısına vaziyeti söyler. Bu suretle Begil'in ayağının kırıldığı her tarafa yayılır. Kâfir casusları bunu teküre bildirirler. Tekür Begil'in yurduna hücumu karar verir. Casusları vasıtasıyla Begil bunu haber alınca oğlunu, Kazan'ı imdada çağırmağa göndermek ister. Fakat oğlu Emren bunu reddederek düşmanın karşısına kendisinin çıkacağını bildirir.

Emren babasının atına binerek kâfirleri karşılar. Şökli Melik'in kâfirleri gelirler. Emren tekürle yaptığı savaşta yenilecek gibi olunca Allaha yalvarır. Tanrı da kendisine kırk kişilik kuvvet verir. Bunun üzerine tekürü basıp altına alır. Tekür Müslümanlığı kabul eder. Kâfirler dağılırlar. Akıncılar kâfir ülkesini yağma ederler.

Begil şenlik yapar ve oğlunu hediyelerle beraber Bayındır Han'a götürür. Padişah, Kazan oğlu Uruz'un sağ yanında ona yer gösterir, elbiseler giydirir.

Dedem Korkut gelip şadlık çalar, bu Oğuznameyi tanzim ederek Emren'e ithaf eder. Gazilerin başından geçenleri anlatır.

Burada biten hikâyenin sonunda yine aynı ozan duası vardır.

10. Uşun Koca oğlu Segreğ'in destanı

Oğuz zamanında Uşun Koca adında birinin iki oğlu vardır. Büyük oğlu Egrek istediği zaman Bayındır Han'ın divanına gelebilmektedir. Aynı şekilde Kazan'ın divanına da her istediği zaman teklifsizce girmekte ve beyleri basarak Kazan'ın önünde oturmaktadır.

Bir gün yine böyle teklifsizce beylerden önüne gelip oturunca Ters Uzamış adındaki bey «Hey Uşun Koca oğlu, bu oturan beylerin her biri oturduğu yeri kılıcının ve ekmeğinin kuvveti ile almıştır. Sen baş mı kestir, kan mı döktün, aç mı doyurdun, çıplak mı donattın?» der. Egrek «Baş kesip kan dökmek hüner midir?» diye sorar. Ters Uzamış «Hünerdir ya!» der. Ters Uzamış'ın bu sözleri Egreğ'e dokunur, kalkıp Kazan Bey'den akın müsaadesi ister. Kazan Bey izin verir, akın ilân ederek akıncı toplar.

Egrek üç yüz akıncı ile birlikte Şirüğüven ucundan Gökçe Deniz'e kadar yağmaya girişir. Bol ganimet alırlar. Yolu Alınca kalesine uğrar. Burada Kara Tekür'ün Oğuz yiğitlerine tuzak olsun diye yaptırdığı koruya girerler. Bunu casuslarından öğrenen Kara Tekür altı yüz kâfir göndererek yiğitlerini öldürtüp Egreğ'i yakalattırır. Alınca kalesinde zindana atarlar.

Aradan zaman geçer, Uşun Koca'nın küçük oğlu Segrek büyür, yiğit bir delikanlı olur. Bir gün bir dernekte ayakyoluna çıkarken iki öksüz çocuğun kavga ettiklerini görür. Onları ayırmak için her birine bir sille vurunca ocuklardan biri, hüneri varsa Alınca kalesinde esir bulunan kardeşini çıkarmasını söyler.

Segrek kardeşi olduğunu ve onun esir bulunduğunu öğrenince deliye döner. Gelip anasının ağzını arar. Hakikati anlayınca Alınca kalesine gitmeğe karar verir. Anası babası mâni olmağa çalışırlar, fakat muvaffak olamazlar. Kazan Bêy'in tavsiyesi ile hemen düğününü yaparlar, fakat Segrek gerdeğe girince kızın bütün ısrarlarına rağmen murada ermeği reddeder. Gelin vaziyeti kayın atasına ve kayın anasına anlatır. Hasılı Segreğ'i durduramazlar. Atına atlayıp yola girer ve üç günlük yolu bir günde alarak Dereşam ucundan geçer, kardeşinin tutulduğu koruya gelir. Kâfirin ilkcılarını öldürüp koruya girer. Tam bu sırada uykusu geldiği için atının yularını bileğine bağlayıp uyur.

Diğer taraftan kâfirin casusu vaziyeti gelip teküre bildirir. Tekür

önce altmış atlı, sonra yüz atlı gönderir, fakat her iki seferde de bileğine bağladığı at Segreğ'i uyandırır ve Segrek kâfirleri dağıtır. Kâfirler Segreğ'in üzerine tekrar gitmeği reddedince nihayet Egreğ'i çıkarıp göndermeğe karar verirler ve o yiğidi öldürürse, kendini serbest bırakacaklarını söylerler.

Egrek üç yüz kâfirle beraber korudaki yiğidin üzerine gelir. Kâfirler uzakta dururlar. Egrek bu Oğuz yiğidinin yanına gelir. At, bu sefer yularından boşanıp kaçtığı için, Segreğ'i uyandıramaz. Egrek uyuyan yiğidin kopuzunu alarak çalar ve onu uyandırır. Haberleşince kardeş olduklarını öğrenir, kâfirleri basıp kaleye dökerler. İki kardeş dönerek yine Dereşam suyunu geçer ve sağ salim Oğuz'a gelirler. Uşun Koca büyük şenlikler yapar. Büyük oğluna da gelin getirir. İki kardeş birbirine sağdıç olurlar.

Dedem Korkut gelip destanlar söyler.

Burada biten hikâyenin sonunda yine faniliği anlatan bir cümle ile dört cümlelik ozan duası vardır.

11. *Salur Kazan'ı oğlu Uruz'un tutsaklıktan çıkardığı destan*

Beylerbeyi olan Han Kazan bir gün, Tırabuzan tekürünün kendisine göndermiş olduğu şahin ile ava çıkar. Av yerinde şahini bir sürü kazın üzerine atarlar. Fakat şahin kazları bırakır, uçup gider ve Tumanın kalesine iner. Kazan ve beyler arkasına düşerler. Giderken Kazan'ın uykusu gelir ve kalenin görüldüğü bir yerde küçücük ölüm dalar. (Oğuz beyleri yedi gün uydukları için uykuya küçücük ölüm demektedir.)

Bunu gören kâfir casusu Tumanın kalesinin tekürüne haber verir. Tekür askerini toplayarak gelir. Kazan'ın yirmi beş beyini şehit ettikten sonra Kazan'ı uyuduğu yerde arabaya bağlayıp Tumanın kalesine getirir, bir kuyuya hapsederler. Kuyunun ağzına bir değirmen taşı korlar. Suyunu, ekmeğini taşın deliğinden verirler.

Bir gün tekürün karısı, ne biçim adam olduğunu görmek için, Kazan'ı ziyarete gelir. Kuyunun ağzından Kazan ile konuşur. Yer altında rahatının nasıl olduğunu, şimdi ne yiyip, ne içtiğini ve neye bindiğini sorar. Kazan da ölülerine verdikleri yemekleri ellerinden aldı-

ğını ve ölülerine bindiğini söyler. Kadın yedi yaşında ölmüş olan kızına binmemesi için yalvarır, fakat Kazan ölülerin en yorgası o olduğu için hep ona bindiğini söyler.

Tekürün karısı kocasına bunu anlatarak Kazan'ı kuyudan çıkarması için yalvarır. Kâfirler Kazan'ı çıkarıp bir daha kendilerine düşmanlığa gelmeyeceğine yemin ettiği ve aynı zamanda kendilerini methedip Oğuzu yerdiği takdirde serbest bırakacaklarını bildirirler. Kazan «Vallahi doğru yolu koyup eğri yoldan gelmeyeyim» şeklinde yemin eder. Yeminini beğenirler, «Şimdi de bizi öv, Oğuzu zemmet!» derler. Kazan yer yüzünde kimseyi övmeyeceği için binmek üzere bir adam ister. Geçirirler. Kazan kâfire at gibi binerek onun canını çıkarır. Kopuzunu eline alır, çalıp söylemeğe başlar ve kendisini öldürseler bile, kâfiri övmeyeceğini anlatır. Bunun üzerine Kazan'ı tekrar hapsederler.

Diğer taraftan Oğuz ülkesinde Kazan'm ölüsünü dirisini kimse bilmez. Zamanla oğlu Uruz büyür, koca bir delikanlı olur. Kendisinden babasının vaziyetini saklarlar, o da Bayındır Han'ı babası olarak bilir.

Nihayet bir gün yolda birinden Bayındır Han'm değil, Kazan'm oğlu olduğunu öğrenir, anasına gelir, tahkik eder. Hakikati iyice anlayınca beylerle beraber babasını kurtarmağa hazırlanır. Askerin başına amcası Kara Göne'yi geçirirler, yola düşerler. Yolda kâfirin Aya-sofyasını zaptederler. Kâfirler bunlarla karşılaşmak üzere Kazan'ı çıkarır, ve eğer gelen düşmanı dağıtırsa, hem kendisini serbest bırakacaklarını, hem de haraç vereceklerini bildirirler. Kazan razı olur ve gelen ordunun karşısına çıkarlar. Kazan meydana girerek er diler. Sırasıyla Beyreğ'i, Dülek Evren'i, Alp Rüstem'i birer darbe ile meydana çıkarır. Bunun üzerine Uruz meydana atılarak Kazan'm omuzuna kılıç çalar ve dört parmak derinlikte yara açar. Dönüp tekrar vuracağı sırada Kazan kendisini tanıtır. Toplanıp hep beraber kâfirlere hücum ederler. Kaleyı alıp kilisesini yıkar, mescit yaparlar.

Uruz babasını böylece kurtarıp döner. Büyük şenlikler yaparlar. Dedem Korkut gelip kopuz çalar, gazi erenlerin başına ne geldiğini söyler.

Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın faniliğine dair manzume ile ozan duası vardır.

12. İç Oğuz Taş Oğuz âsi olup Beyreğ'in öldüğü destan

Kazan yılda bir defa evini yağmalatmaktadır. Yağma esnasında kendisi karısını alarak dışarı çıkmakta ve Üç Ok ile Boz Ok evini yağma etmektedirler.

Yine böyle bir yağma günüdür. Fakat bu sefer Taş Oğuz beyleri bulunmazlar, yağmaya sadece İç Oğuz iştirak eder. Buna kızan Taş Oğuz beyleri Aruz, Emen ve diğer beyler Kazan ile münasebeti keserler. Vaziyeti öğrenmek üzere Kazan'ın maiyetinden Kılbaş adlı biri gidip Taş Oğuzun büyüğü Aruz Koca ile konuşur ve Kazan'ın üzerine düşman geldiğini söyleyerek dayısı Aruz'dan yardım ister. Aruz yağmada bulunmadıkları için Kazan'a düşman olduklarını ifade eder. Kılbaş ise işte bunu anlamak istediğini, hakikatte Kazan'ın üzerine düşman falan gelmediğini söyleyerek dönüp İç Oğuz'a gider.

Buna çok canı sıkılan Aruz Koca, Emen'i, Alp Rüstem'i, Dülek Evren'i ve diğer Taş Oğuz beylerini toplar, ağırlar, azizler, Kılbaş'ın sözlerini anlatır, ortaya mushaf getirerek Kazan'a düşman olduklarına dair beylere and içirir.

Aruz Koca aynı zamanda Beyreğ'e mektup göndererek gelip kendilerini Kazan ile barıştırmasını ister. Beyrek gelince hakikî maksadını ortaya koyarak kendilerinin Kazan'a düşman olduklarını bildirir ve Beyrek'ten de Kazan'a düşman olduğuna dair and içmesini ister. Maksadı şu veya bu şekilde Beyreğ'i Kazan'ın cephesinden ayırmaktır. Beyrek bunu şiddetle reddeder. Bunun üzerine Aruz oturduğu yerde Beyreğ'i kılıçlayarak sağ uyluğunu düşürür. Beyreğ'i ölüm halinde evine getirirler. Beyrek son dakikalarını yaşarken kırk yiğidini Kazan'a göndererek kanını Aruz'a bırakmamasını ister.

Kazan vaziyeti öğrenince mateme gark olur ve yedi gün divana çıkmaz. Nihayet kardeşi Kara Göne ile Kılbaş odasına giderek Kazan'a Beyreğ'in intikamını almasını söylerler. Kazan ve beyleri hazırlık yapıp Taş Oğuz'a yürürler. Üç Ok, Boz Ok karşılaşır. Taş Oğuz beyleri İç Oğuzdan kendilerine birer hasım seçerler. Aruz, Kazan'ı; Emen, Ters Uzamış'ı; Alp Rustem, Ense Koca oğlu Okçu'yu seçtiklerini bildirirler.

Aruz meydana girerek Kazan'ı davet eder. Kazan kısa zamanda dayısı Aruz'u vurup attan yıkar ve kardeşi Kara Göne'yi çağırarak başını kestirir. Bunun üzerine diğer Taş Oğuz beyleri attan inip Ka-

zan'ın yağına düşer, aflarını isterler. Kazan suçlarını affeder, Aruz Koca'nın varını yoğunu yağmalattırır, çadırını dikip otağını kurarak şenlik yaptırır. Dedem Korkut gelip şadlık çalar ve gazi erenler başına neler geldiğini anlatır:

Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın faniliğine dair manzumeyle ozan duası vardır.

DEDE KORKUT HİKÂyelerİNİN MAHİYETİ

Yukarıda başlıca vakaları ve mühim noktaları belirtmek maksadı ile ana hatlarını verdiğimiz Dede Korkut hikâyelerinin, görülüyor ki, her biri tek başına müstakil ve tamam bir hikâye olarak karışımıza çıkmakta, fakat hepsi birden ayrıca büyük bir bütün teşkil etmektedir. Bu bütünün mevzuu maceraları, yaşayışı ve hayat telâkileri ile geniş Oğuz camiasıdır. Ayrı ayrı olarak hikâyelerin mevzuu ise bu camiaya mensup muhtelif beylerin teker teker başlarından geçen muhtelif maceralardır.

Hikâyeleri bir bütün teşkil edecek şekilde birbirine bağlayan esas unsur, muhtelif hikâyelere dağıtılmak suretiyle bütün esere yerleştirilmiş olan içtimaî tablodur. Kitabın, hikâyelerin bütünü ile çizmiş olduğu bu tablo aynı devirde, aynı mntakada, bir hanın etrafında muayyen bir hanlık nizamı dahilinde toplanmış bulunan Oğuz derebeylerini canlandırmaktadır. Başta bütün beylerin kendisine tâbi oldukları bir han vardır. Umumiyetle hanlar hanı olarak gösterilen, Begil oğlu Emren hikâyesinde de padişah olarak tavsif edilen bu han Kam Gan oğlu Bayındır'dır. Bütünü itibariyle Oğuz ülkesinin hükümdarı olan Bayındır Han umumiyetle arka plândadır ve hikâyelerin hiç birinde esas kahraman olarak görünmez. Onun hikâyelerdeki rolü, beylere akın müsaadesi vermek, icabında beyleri büyük divanına toplamak ve yılda bir defa büyük bir ziyafet tertip etmektir. Akınların sonunda beyler ganimetlerin en kıymetlilerini ona ayırırlar. O da ziyafetlerinde, gelen haraç malından beylere hediyeler verir, kahramanlık yapan bey çocuklarına elbiseler bağışlar. Buğaç ve Depgöz hikâyelerinde ise, sahnede şöyle bir görünürse de, rolü seyirci olmaktan ileri geçmez. Bunların dışında hikâyelerdeki mevkiî kahramanların kendisine manevî destek olarak bakmalarından ibarettir.

Mevki itibariyle Bayındır Han'dan sonra Kazan Bey gelmektedir. Bayındır Han'ın damadı olan Ulaş oğlu Salur Kazan aynı za-

manda onun beylerbeyisidir ve bütün İç Oğuz ve Taş Oğuz (Dış Oğuz) beyleri kendisinin maiyetindedir. Müsterek yapılan savaşları o idare eder, en önde ve merkezde o bulunur. Bayındır Han gibi o da akın müsaadesi verir ve beyleri divanına toplar. Oğuz beylerinin en büyük muharibi ve kâfirlerin en korkulu hasmı odur. Hikâyelerin üçü onun etrafında toplanmış olup sonuncu hikâyede de (İç Oğuz — Taş Oğuz karşılaşması) esas rol yine Kazan Bey'indir. Diğer hikâyelerde de sık sık sahneye çıkar. Hasılı Kazan Bey Dede Korkut hikâyelerinin başkahramanıdır. Vatikan nüshasının «Hikâyet-i Oğuzname-i Kazan Bey ve gayri» başlığını taşıması da bundandır.

Kazan Bey'den sonra ona tâbi Oğuz beyleri gelmektedir. Bu beylerin bir kısmı hikâyelerin esas kahramanı durumunda olup diğerleri derece derece hadiselere karışan ve divanlarda, toplantılarda ve akınlarda isimleri geçen şahıslardır. Esas kahramanlar sırasıyla Dirse Han ve oğlu Buğaç Han, Bamsı Beyrek, Kazan Bey'in oğlu Uruz, Delü Dumrul, Kanlı Koca ve oğlu Kan Turalı, Kazılık Koca ve oğlu Yigenek, Aruz ve oğlu Basat, Begil ve oğlu Emren, Egrek ve Segrek, ve Aruz Koca'dır. Bunların dışında Kazan Bey'in kardeşi Kara Göne vardır. Kara Göne'nin oğlu Kara Budak aynı zamanda Kazan'ın damadıdır. Bunlardan başka Kıyan Selcük oğlu Delü Dundar (Tundar), Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin, Bügdüz Emen, Eylik Koca oğlu Dülek Evren, Ters Uzamış, Pay Bicen, Pay Büre, Düzen oğlu Alp Rüstem, Ense Koca oğlu Okçu, Alp Eren, Soğan Saru v.b. vardır. Bunların içinde Beyrek en mühim kahramanlardan biridir ve Kazan Bey'in mağı olup Pay Büre Bey'in oğlu ve Pay Bicen Bey'in damadıdır. Kıyan Selcük ile Basat'ın babası olan Aruz Koca, Kazan Bey'in dayısıdır. Kazılık Koca, Bayındır Han'ın veziridir. Emen, Yigeneg'in dayısıdır. Aruz Koca, Emen, Alp Rüstem, Dülek Evren, Taş Oğuz beylerinden; Kara Göne, Ters Uzamış, Okçu, İç Oğuz beylerindedir. Kazan'ın kendisi de İç Oğuzdandır ve aynı zamanda İç Oğuzun ve Taş Oğuzun beylerbeyisidir. Bu saydıklarımızın dışında kalan ve hikâyelerde geçen kadın erkek diğer kahramanlar da hep aynı devirde yaşamış gösterilen şahıslardır.

Görülüyor ki hikâyeler, aynı devirde, aynı muntakada yaşayan ve birbirlerine muhtelif şekillerde bağlı bulunan Oğuz beylerinin etrafında toplanmıştır. Her hikâye, esas itibariyle bir beyin macerası olmakla beraber, az veya çok diğer beylerin de iştirak ettikleri veya hiç değilse bir vesile ile isimlerinin karıştığı bir hadiseler silsilesidir. Sonra,

ön plânda beyler bulunmakla beraber, beylerin muhiti ve yaşayışı canlandırılırken âdetleri, ananeleri ve muhtelif cepheleri ile bütün bir Oğuz kavminin hayatı bu hikâyelere aksettirilmiştir. Bu aksettirme işi işe bütün hikâyelere yayılmış bulunmakta, bu suretle vakaları itibariyle birbirinden ayrılan hikâyeleri tek bir içtima hayatın, bütün bir Oğuz kavminin yaşayış ve telâkkilerinin etrafında toplanmaktadır. Hikâyelere bu gözle bakınca esas anlatılmak istenen şeyin, Oğuz kavmi ve hayatı olduğu, hikâye kahramanlarının ise buna misal ve vesile olmak üzere seçilmiş bulunduğu görülür. Gerçekten eserde kahramanların olan şey sadece vakalardır. Vakaların içine yerleştiği hayat ve telâkkiler ise bütün Oğuzların müşterek malıdır. Bu sebeple şahısları alâkadar eden vakalar anlatılırken hikâyelerde «Oğuz» kelimesini kullanmak suretiyle sık sık Oğuz içtimaî hayatına atıflar yapıldığı görülür. Böylece asıl mevzu Oğuzlar olup, aşağı yukarı hep aynı alp tipinde olan vaka kahramanları ise birer sembol durumunda bulunmaktadır. Hikâyelerin sonlarında hepsine aynı isim verilmiş olması ve her birinin bir Oğuzname olarak vasıflandırılması, bulunması da bunu teyit etmektedir.

*

Muhteva bakımından kül halinde böyle bir bütünlük arzeden Dede Korkut kitabında, hikâyelerin kompozisyonu bakımından, bu bütünlüğe fazla itina gösterilmemiştir. Hikâyeleri elimizdeki şekli ile tesbit eden meçhul sanatkâr bilâkis her hikâyeyi ayrı olarak işlemeğe ehemmiyet vermiş, her hikâyeyi tanzim ve tertip ederken yalnız onu düşünmüş ve her hikâyeye azamî tesir kuvveti verebilmek için elindeki malzemeyi istediği şekilde kullanmaktan çekinmemiştir. Onun içindir ki hikâyelere toptan bakınca bir çok ifade, tip ve vaka tekrarları ve benzerlikleri göze çarpar. Fakat her hikâye mükemmel bir şekilde tertip edildiği ve müstakıl bir hüviyete büründüğü için bu tekrar ve benzerlikler insanı rahatsız etmemekte, bilâkis eserin çok samimî atmosferi içinde insanı âşına bir hava gibi karşılamaktadır. Dirse Han oğlu Buğaç hikâyesinde avdan dönmeyen oğlunun acısı ile çarpıman anneyi, bir az sonra oğlu Uruz için feryat eden Burla Hatun tipinde görürüz. Kan Turalı'nın Selcen Hatun'u, Beyreğ'in Banı Çiçeğ'i gibidir. Esarete kalanlar hep on altı yıl kalırlar. Onları çıkaran oğul ve kardeşleri hep on beş yaşına bastıktan sonra babalarının ve kardeşlerinin esir olduğunu öğrenirler. Kâfirler bir yerde ellerinde esir olan Kazan'ı, diğer bir yerde Egreğ'i, üzerlerine gelen Oğuzlara

karşı çıkarırlar. Bir savaşta Kazan Bey'in, bir diğer savaşta da Kan Turalı'nın göz kapaklarına kılıç dokunur ve çok sıkışık oldukları bir zamanda gelen karılarını tanımazlar. Hasılı hikâyeler hep aynı tip, vaka ve kahramanlarla doludur. Bunların içinde aynı kâfir beylerinin her hikâyenin sonunda Oğuz beyleri tarafından tekrar tekrar öldürülmesi gibi gariplikler bile vardır.

*

Dede Korkut hikâyeleri umumiyetle bir takım mücadelelerin destanlarıdır. Bu mücadelelerin ikisi Oğuzların kendi aralarında geçer. Bunlardan birinde (Dirse Han oğlu Buğaç) mücadele bir beyin oğlu ile maiyeti arasında vuku bulur. Diğerinde İç Oğuzla Taş Oğuz (Üç Ok — Boz Ok) karşılaşırlar.

İki hikâyede ise mücadele tabiat ve insan üstü kuvvetlere karşıdır. Birinde Delü Dumrul Azrail'in karşısına çıkar. Diğerinde Basat Depegöz adındaki devi öldürür.

Bunların dışında kalan sekiz hikâyede mücadele Oğuz beyleri ile kuzeydeki ve batıdaki kâfirler arasındadır. Düşmanların en büyüğü Şöklü Melik'tir. Diğer düşmanlar Kara Arslan Melik, Kara Tükten Melik, Buğacuk Melik, Arşun oğlu Direk Tekür ve diğer melik ve te-kürlerdir.

Hikâyeler çok defa Bayındır Han'ın veya Kazan Bey'in ziyafetinde başlar. Mücadeleler tehlikeli safhalar arzettikten sonra hep Oğuz beylerinin galebesiyle nihayet bulur.

Vakaların cereyan ettiği saha Kuzeydoğu Anadolu ve Azerî sahasıdır. Burada hudutları vazih bir şekilde belli olmayan Oğuz ülkesi vardır. Oğuzlar İç Oğuz ve Taş Oğuz (Üç Ok — Boz Ok) diye ikiye ayrılırlar.

Dede Korkut akıl hocalarıdır. Oğuz kavminin bütün müşkülünü o halleder Dede Korkut aynı zamanda ozandır ve hikâyelerde anlatılan her mücadelenin sonunda yapılan şenliklerde kopuz çalıp destanlar söyler. Bütün hikâyeler mücadelelerin sonunda onun tarafından tesbit ve tanzim edilerek sahiplerine ithaf edilmiştir.

Hanları Bayındır olan Oğuzlar teşkilât bakımından beylerbeyi olan Kazan Bey'e bağlı muhtelif beylerin idaresindedirler. Her beyin bir divanı vardır. Beylerin oğullarına umumiyetle baş kesip kan döktük-

ten sonra beylik verilir. Bunun için azgın ve vahşi bir hayvan öldürmek de kâfidir. Beylerin üç yüz, bey çocuklarının kırk yiğitlik maiyeti olur. Divanlarda her beyin yeri rütbesine göre tayin edilmiştir. Beylerbeyinin sağında oturanlara sağ beyler, solunda oturanlara sol beyler denir. Inaklar eşikte ve has beyler dipte otururlar. Sancak beylerinin sayısı yirmi dördtür. Tehlikeli hudutlarda karakol vazifesi gören beyler bulunur. Her beyin bir tahtı vardır ve ziyafet verdiği zaman büyük çadır ve otağlar diktirir. Akına gitmek için Kazan veya Bayındır'dan müsaade almak lâzımdır. Akın veya av tertibi tellâlla vasıtası ile ilân edilir.

Oğuzlar Müslümandır. Fakat din çok kuvvetli bir unsur olarak görünmez. Müslümanlıkları daha ziyade satıhtadır. Zaten yaşadıkları devir peygamberlerin devridir. Aralarında Bügdüz Emen Peygamberi görmüş ve Oğuz da sahabeleri olmuştur. Savaşta beyler daima önceden abdest alıp iki rikat namaz kılarlar. Düşmana saldırırken adı görklü Muhammed'e salavat getirirler. Mücadele sonunda daima zaptettikleri kalelerin kiliselerini yıkıp mescit yapar, keşişleri öldürüp ezan okuturlar. Fakat diğer taraftan bol bol şarap ve kırmızı içtikleri görülür. At eti yerler. İçlerinden Delü Dumrul Azrail'i bile bilmez ve onunla mücadeleye kalkar. Mücadelelerinin hiç birisi din uğruna değildir. Düşmanları kâfir diye zikretmekle beraber onlarla mücadeleleri tamamıyla dünyevîdir ve hiç bir kahraman din kahramanı değildir.

Aile çok sağlam bir müessese halindedir. Esas itibarıyla monogami hâkimdir. Ancak çok zor durumlarda birden fazla kadın alabilmektedir. Bunun tek misali Beyreg'in kendisini esir bulunduğu hisardan kaçırarak Bayburt beyinin kızını almasıdır. Diğer vaziyetlerde katiyen ikinci bir kadın almak hatıra gelmez. Karısından çocuğu olmayanlar bile bunu düşünmezler. Kadınlara çok hürmet edilir. İca-bında, Begil'in karısının yaptığı gibi, kocalarına akıl öğretirler. Kadınlara kocalarının kâfir kızları ile düşüp kalkmalarını, kâfir kızlarının onlara sakilik etmelerini kıskanmazlar. Kocalar karılarına sevgilim diye hitap ederler. Evin işlerine, ziyafetlere kadın nezaret eder. Çok kuvvetli bir ana sevgisi vardır. Babalar da çocuklarına çok düşkündürler. Çocuğu olmayanların Allahın gazabına uğradığına hükmedilir. Bey karılarının maiyetinde kırk ince belli kız bulunur. Ağır işleri hizmetçiler görürler. Karı kocanın karşılıklı muamele ve hitapları samimi ve hürmetkâranedir. Aile reisi baba olmakla beraber koca tahakkümü mevcut değildir. Çocukların ana babaya hürmeti mutlaktır.

Babanın bir sözünü iki eden çocuk makbul sayılmaz. Ana hakkı Tanrı hakkıdır. Erkek evlât kıza tercih edilir.

Ahlâk çok kuvvetlidir. Yalan söz nedir bilmezler. Aralarında bir tek yalan söyleyen vardır, onun da adı Yalancıoğlu kalmıştır. Namus için can feda edilir.

Hikâyelerdeki hayat tarzı ise göçebe hayatıdır. Yazın yaylaya geçer, kışın ovaya inerler. Evlerin daha ziyade büyük göçebe çadırı şeklinde olduğu anlaşılıyor. Başlıca varlıkları hayvanlardır. Her beyin büyük tavlaları, ağılları vardır. Başlıca hayvanları at, deve ve koyundur. Geçimlerinde yağmacılığın ve avların da yardımı olur. Beylerin meşhur çobanları ve ilkcıları vardır.

Çocuklarını, zamanı gelince, evlendirmek isterler. Bir çocuğa baş kesip kan dökmekten ad takmazlar. Böyle hallerde ad takmak işini Dede Korkut yapar. Nişanlanma yüzük takmak suretiyle olur. Beşik kertme şeklinde nişanlanma da vardır. Düğünler yedi gün yedi gece veya kırk gün kırk gece sürer. Düğünde güveyinin yüzüğüne ok atarlar. Gerdek güveyinin okunun düştüğü yere dikilir. Düğünde kadınlar ve erkekler ayrı ayrı yerlerde eğlenirler.

Başlıca sazları kopuzdur. Savaşta davullar ve borular çalınır.

Birisi ölünce atının kuyruğunu keser veya atı boğazlayarak yemeğini verirler.

Dede Korkut'taki insan tipi alp tipidir. İnsanda aranılan esas vasıf kahramanlıktır. Kadınlarda bile bu tipe ehemmiyet verilir. Kahramanların hayatı daha ziyade, göçebe hayatının icabı olarak, dışa dönüktür. Kuvvet ve cesarete ehemmiyet verilir. Beyliğin babadan oğula intikali bile kahramanlık göstermekle kaimdir. Hikâyelerdeki tipler çok çetin insanlardır ve umumiyetle mübalâğalıdır. Yemeleri, içmeleri, uyumaları ve cenk etmeleri hep insan üstü bir mahiyet arzeder. Kuvvetli bir aşk meveut değildir. Buna mukabil ana baba ve kardeş sevgisi çok kuvvetlidir. Bu sevgi alp tipli hikâyeye kahramanlarına büyük bir hassasiyet verir. Erkeklerin de, kadınların da çok kolay ağladıkları görülür. Ağlama tarzı da umumiyetle feryat etme şeklindedir. Kahramanların çok ve kolay ağlamaları tipleri ile tezat teşkil etmektedir.

Hikâyelerde tabiat büyük bir yer işgal eder. Bu tabiat canlı bir tabiattır. Akan suları, uçurumlu, karlı, sisli dağları, yeşil çimenleri ile canlı ve hareketli bir tabiat unsuru ile karşılaşırız. Göçebe psi-

kolojisi ile tabiat unsurları birer canlı gibi telâkki edilmiştir. İcabında dağa beddua edilir, sudan haber sorulur.

Hikâyelerde en çok tekrarlanan unsurlardan biri de avdır. Ava da adeta bir akın kadar ehemmiyet verilir. Büyük hazırlıklar görülür ve icabında bir haftalık avlar tertip edilir.

*

İşte yukarıdan beri kısaca işaret ettiğimiz bütün bu unsurlar mevcut hikâyelere dağılmış olarak anlatılmaktadır. Hikâyelerin müstakillğine rağmen saydığımız bütün bu noktalar ya tekrar olarak veya birbirlerini tamamlayarak bütün hikâyelere geçmiş bulunmaktadır. Onun içindir ki hikâyeler tek başlarına müstakildir, fakat hepsi birden aynı zamanda büyük bir bütün teşkil etmektedir. Bu bütünlük şüphesiz bir epope bütünlüğü değildir. Bütün hikâyeler tek bir kahraman etrafında toplanmadığı ve zincirleme bir bütün teşkil etmediği için Dede Korkut kitabına bir epope gözü ile bakamayız. Fakat hikâyelerin birbirleriyle olan bağlılığı manalı bir bütün teşkil etmekte ve bunların büyük bir destandan, bir epopeden ayrılmış bulunduğunu açıkça göstermektedir. Esasen hikâyelerin bu şeklini tesbit eden meçhul sanatkârın bütün kuvveti ile onları müstakil hale getirmeğe çalışmasına rağmen aradaki bağların tamamıyla kopmamış olması da bundandır. Çünkü bu hikâyelerin esas malzemesi hep aynı menşeden çıkmış gibi gözükmekte ve daha evvel teşekkül ettiği anlaşılan büyük bir Oğuz destanına dayanmaktadır.

Hikâyelere ayrı ayrı geniş manasiyle destan demek de mümkün değildir. Çünkü hikâyeler küçüktür. En uzunları olan Beyrek bile epope dediğimiz büyük kahramanlık menkıbesinin ancak küçük bir parçası olabilecek büyüklüktedir. Fakat hikâyelerin esas karakteri destanıdır, epiktir. Bu bakımdan onları birer destan parçası saymak ve bunun için onlara dar manada destan demek mümkündür. Fakat bu hususta kullanılacak en muvafık tabir *destanı hikâyedir*. Dede Korkut hikâyeleri için masal tabirini kullanmak ise katiyen doğru değildir. Çünkü hiç bir aslı esası olmayan, kahramanları isimsiz ve tamamıyla uydurma hikâyeler için kullanılan ve *légende* karşılığı olan masal kelimesinin Dede Korkut hikâyelerine uyacak hiç bir tarafı yoktur. Dede Korkut hikâyeleri tam bir destan karakterinde olan, bir tarihî vakaya dayanan ve destan tarzında teşekkül etmiş bulunan kahramanlık menkıbeleridir.

Dede Korkut kitabında bu hikâyelere *boy* denilmektedir ki bu kelime de *destan* sözünün türkçe karşılığıdır. Kitapta *boy* kelimesi ile hikâyelerin nevi tayin ve tavsif edilmektedir. Hikâyelere muhteva bakımından verilen isim ise *Oğuznamedir*. Demek ki eserin kendisine göre Dede Korkut hikâyeleri *boy* şeklinde *Oğuznamelerdir*.

Dresden nüshasında hikâyelerin başlıkları da *boy* sözünü taşımaktadır. Vatikan nüshasında ise *boy* yerine *hikâyet* kelimesi kullanılmıştır. Fakat esasen kötü bir nüsha olan Vatikan nüshasının bu başlıklarının sonradan uydurulmuş olduğuna şüphe yoktur. Her iki nüshanın içinde ve hikâyelerin sonunda bu hikâyeler için kullanılan tabirler, dediğimiz gibi, nevi (genre) bakımından *boy*, muhteva bakımından da *Oğuznamedir*.

*

Dede Korkut hikâyeleri şekil bakımından epepe ile halk hikâyesi arasında bir yer tutar. Hikâyeler manzum ve mensur olarak tesbit edilmiştir. Hadiselerin nakli, vakaların hikâyesi mensur olarak geçer, fakat hitap ve muhavereler umumiyetle manzum şekildedir.

Fakat Dede Korkut'taki mensur parçalar alelâde mensur hikâyelerde gördüğümüz nesre hiç benzememektedir. Birbirini takip eden cümleler büyük bir ahenkle sıralanmakta, bunların meydana getirdikleri akıcı bütünlük, ihtiva ettikleri seci unsurlarının dışında ayrı bir ölçü izlerini taşımaktadır. Secili olmayan ibarelerde de düzenli bir nesirle karşılaşılması Dede Korkut nesrinde manzumeye yakın bir ifadenin mevcut olduğunu açıkça göstermektedir. Hatta bu yüzden manzum ve mensur parçaları birbirinden ayırmak bazan çok güç olmakta, bazan da imkânsız bir hale gelmektedir. Dede Korkut'un nesrini böyle bir nevi yarı manzume haline getiren şey, kanaatimizce, onun neşesi ile ilgilidir. Gerek Dede Korkut kitabının iç yapısı ve hikâyelerin şekil ve muhtevası, gerekse tarihî deliller ve muhtelif Oğuz rivayetleri bu hikâyelerin, eskiden teşekkül etmiş büyük bir Oğuz destanından ayrılan ve yeni yeni unsurlar eklenerek zamanla müstakil hale gelen parçalar olduğunu göstermektedir. Dede Korkut kitabının, destanî unsurları ihtiva etmek bakımından Türk halk hikâyeleri arasında başka bir benzerinin bulunmaması da bundandır. Her haliyle bir hikâyeleşmiş destan manzarası arzeden Dede Korkut kitabı, içinden çıktığı Türk muhiti henüz destan devrini tamamlamadan, tanzim ve tesbit edildiği için hikâyeler muhteva bakımından

olduğu gibi şekil bakımından da büyük ölçüde destan izlerini taşımaktadır. İşte bu sebeple dir ki kitabın mensur kısımları da çok orjinal bir karaktere bürünmüş ve nesirle nazım arasında bir çeşit destanî nesir hüviyetini almıştır. Hikâyelerin aşağı yukarı yarı yarıya manzum şekilde olması ve bilhassa bazan tasvirlerde bile manzum ifadenin kullanılması ve bunların klişe halinde tekrarlanması da hep bu sebepten ileri gelmektedir.

Kitaptaki manzum parçalar esas itibariyle hitaplara ve muhaverelere ait kısımlardır. Hikâyelerin üslûbu «style directe» tarzında olduğu için konuşmalar daima kahramanların ağzından nakledilmekte, kahramanların sözleri vakaları anlatan üçüncü şahıs tarafından hikâyeye edilmeyerek *aydur* sözü ile doğrudan doğruya sahiplerine bırakılmaktadır. Çok hareketli olan bu hikâyelerde şahıslar daima sahnede olduğu için eserin büyük bir kısmı bu muhaverelerden ibaret olup *aydur* sözü de böylelikle en çok geçen kelimelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuşmaların karşılaşmalarda ve heyecanlı anlarda vuku bulanları ise, ozan ananesi icabı, daima manzum olduğu için kitap aşağı yukarı yarı yarıya manzum parçalarla doludur.

Bu manzumeler gerek muhteva, gerek şekil bakımından destanî Türk şiirlerinin çok mükemmel ve çok orijinal örneklerini teşkil etmektedir. İhtiva ettikleri kahramanlık unsurları, göçebe hayatı ile yakından ilgili tabiat ve hayvanlara dayanan geniş ve canlı tasvir ve teşbihler, akıp giden bir coşkunluk ve yiğitçe edası bakımından canlı bir destan havası taşıyan bu parçalar şekil bakımından çok dikkate değer bir mahiyet arz etmektedir. Kafiyeleeri bakımından umumiyetle hafif bir ses benzerliği verecek şekilde yarım kafiyeleeri olan, bir çok defa da ahengi tekrarlarla temin eden bu manzumelerde vezin yoktur. Fakat ölçüsüz bir mısra yapısı içinde bir derunî ahenk meydana getirilebilmiş ve meçhul sanatkâr bu parçaların ihtiva ettiği samimiyeti ve sadeliği ölçünün baskısından uzak tutarak serbest nazımın çok muvaffak örneklerini vermiştir.

Dede Korkut hikâyelerindeki bu manzume tarzının bir ananeye dayanmadığını kabul etmek imkânsızdır. Bilâkis ilk Türk şiirinin bu tarzda manzum bir yapıya sahip olmuş bulunması çok muhtemeldir. Dede Korkut hikâyelerinin kendisinden ayrılmış olduğu anlaşılan meçhul büyük Oğuz destanının bu tarzda bir serbest nazımla teşekkül etmiş olmasına ihtimal vermemek için hiç bir sebep mevcut değildir. Bilâkis hütün itibariyle kuvvetli bir destan havası taşıyan

Dede Korkut kitabındaki bu manzum parçaların taşıdığı destanî unsurlar, bunların bir epopenin küçük parçaları olması ihtimalini çok kuvvetlendirmektedir. Hikâyelerin tesbit edildiği zamanın destan devri olduğu düşünülürse, bu ihtimalin yabana atılır bir şey olmadığı daha iyi anlaşılır. Hele muhtelif hikâyelerde muayyen tasvir ve hitaplar için hep aynı manzum parçaların tekrarlanması elimizdeki metnin tesbit edildiği devirde bu tarz manzumelerin çok revaçta olduğunu açıkça göstermektedir. Oğuzların halk şairleri olan ozanların o devirlerde Oğuzlar arasında çalıp söyledikleri şiirlerin ve Oğuz destanlarının bu şekilde manzum parçalar olduğu anlaşılıyor. Dede Korkut kitabında bu manzum parçalar hep ozanların söylediği şekilde söylenmekte ve şahıslar ozanları taklit etmektedirler. Çağatay lûgatlerinde *ozan* kelimesinin karşılığı olarak verilen izahat bu manzum parçalar için çok dikkati çekecek mahiyettedir. Bu lûgatlerde ozanların vezinsiz şiir söyledikleri zikredilmektedir (bk. Prof. Dr. Köprülüzade M. Fuat, *Dede Korkut kitabına ait notlar III. Ozan: Azerbaycan Yurt Bilgisi*, İstanbul 1932, 3. sayı, 132—140). Şeyh Süleyman Efendi lûgatinde *ozan* kelimesinin karşılığı olarak verilen «mani tarzında vezinsiz ve nağmesiz bir teranedir ki Oğuz Han hikâye ve destanında söylerler» şeklindeki ozan için doğru olmayan izahat, ozanın söylediği şiirler ve destan parçalarının vezinsiz olduğunu göstermek bakımından çok mühimdir ve tamamiyle Dede Korkut'taki manzum parçalara uymaktadır.

Dede Korkut kitabında bu manzum parçalara *soy* ve *soylama* denilmektedir. Bu tarzda manzumeler söylemeğe de *soyla-* deniliyor. Aynı şekilde destan için *boy* ve destan söylemek için de *boyla-* tabirleri kullanılmıştır. Bundan da anlaşılıyor ki o devirde Oğuzlar arasında çok rağbet gören destanlara *boy* denilmekte, bir destanın içindeki parçalara da *soy* tabir edilmektedir. Böylece Dede Korkut hikâyelerindeki manzume şeklinin Oğuz destanındaki şekillerle aynı olduğu daha iyi aydınlanmış olmaktadır. Yani Dede Korkut'taki manzume tarzı Oğuz epepe tarzıdır.

Hülâsa, yukarıda işaret ettiğimiz veçhile, Dede Korkut hikâyeleri mevzu ve muhteva bakımından olduğu gibi şekil bakımından da bir bütünlük arzietmekte ve eserin heyeti umumiyesi büyük bir Oğuz destanının mühim bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.